

**WO'ZBEKSTAN RESPUBLİKASI' JOQARI' HA'M WORTA
ARNAWLI' BİLİMLENDİRİW MİNİSTRİLİĞİ**

**BERDAQ ATI'NDAG'I' QARAQALPAQ MA'MLEKETLİK
UNİVERSİTETİ**

Qaraqalpaq filologiyasi' fakulteti

Qaraqalpaq til bilimi kafedrası'

**Abbaz Dabi'lov shi'g'armalari'ndag'i' frazeologizmlerdin'
semantikali'q tu'rlerinin' qollani'li'wi'**

REFERAT

jumi'si'

Wori'nlag'an:

Qa'limbetova G.

Pa'n woqi'ti'wshi'si':

dots. G.Aynazarova

Jobasi’:

Kirisiw.....

1. Frazeologiyali’q wo’tlesiwler
2. Frazeologiyali’q birlikler
3. Frazeologiyali’q dizbekler

Juwmaq

Paydalang’an a’debiyatlar

KIRISIW

Ha'r qanday a'debiy tildin' tariyxi'nda, woni'n' qa'liplesiwinde ko'rkem so'z sheberleri - shayi'rlar ha'm jaziwshi'lar belgili xizmet atqaradi'. Wolardi'n' ayri'mlari' wo'z shi'g'armalari' menen a'debiy tildegi normalardi'n' qa'liplesiwine jan'a bag'dar beredi, oni' jetilistiredi. Sonli'qtan da qa'legen jaziwshi' yamasa shayi'r shi'g'armalari'ni'n' tilin, woni'n' basqa stillerden ayirmashi'li'qlari'n ha'm wo'zine ta'n wo'zgesheliklerin ha'r ta'repleme u'yreniw u'lken a'hmiyetke iye. Ko'rkem a'debiyatti'n' tili - milliy tildin' bir bo'legi, woni'n' ayri'qsha bir ko'rinisi, sonli'qtan woni' milliy tilden bo'lek shi'g'ari'p taslawg'a bolmaydi', wol til stilleri sistemasi'nda ayri'qsha ori'ng'a iye. Usi'g'an baylani'sli' ko'rkem shi'g'armani'n' tilin u'yreniw de ha'r qi'yli' boladi'.

1) Qa'legen ko'rkem shi'g'armani'n' tili - uli'wma xali'qli'q tildin' belgili bir da'wirdegi tildi u'yreniw ushi'n tilshi ilimpazlar sol da'wirde jazilg'an ko'rkem shi'g'armalardan materiallar aladi'. Bul jag'dayda ko'rkem shi'g'armani'n' tili arqali' wondag'i' lingvisticali'q qubi'li'slar u'yreniledi, tu'sindiriledi.

2) Ko'rkem shi'g'armani'n' tili a'debiy tildin' tariyxi'n u'yreniw ushi'n xizmet yetedi, sebebi ha'r da'wirdegi ko'rinisin, hal-jag'dayi'n sa'wlelendiredi. Sonli'qtan da qandayda bir qi'yli' da'wirlerde jazilg'an ko'rkem shi'g'armalarda tildin' rawajlani'w tariyxi'ndag'i' ha'r qi'yli' nizamli'qlar, wo'zgerisler sa'wlelenedi, til tariyxi' ushi'n a'hmiyetli materiallar saqlanadi', belgili bir kategoriyalardi'n' rawajlani'wi' ko'rinedi. Al ayi'ri'm jaziwshi' yamasa shayi'rlar wo'z shi'g'armalari'ni'n' tili menen a'debiy til

normalari'ni'n' qa'liplesiwine ha'm rawajlani'wi'na u'lken ta'sir yetiwi mu'mkin, wolar a'debiy tildin' rawajlani'wi'na u'lken u'les qosadi'.

3) A'debiy shi'g'armani'n' tilinin' ko'rkemligin u'yrengende woni'n' ko'rkemlik formalari'ni'n' barli'q ta'repleri yemes, al tek ko'rkem obraz ushi'n jazi'wshi' ta'repinen paydalani'lg'an til qurallari' izertlenedi, yag'ni'y shi'g'armani'n' jekke obrazli'q quri'li'si'n jasawda jazi'wshi'ni'n' til qurallari'nan qalay paydalang'anli'g'i' ani'qlanadi'. Jazi'wshi' yamasa shayi'r ko'rkem obraz jasaw ushi'n solarg'a sa'ykes til qurallari'n izleydi, wolardi' tan'lap qollanadi', ko'rkem shi'g'armani'n' mazmuni', obrazlari' solar arqali' ko'rinedi.

Demek, ko'rkem shi'g'arma tilin izertlew din' tiykarg'i' maqsetleri-a'debiy shi'g'arma tilinin' tiykari'n ha'm wo'zine ta'n wo'zgesheliklerin ashi'p ko'rsetiw, obrazli'-ekspressivlik tildin' a'hmiyetli sapali'q belgilerin si'patlaw, ko'rkem so'z do'retiwshilik ni'zamli'qlari'n belgilew. Ko'rkem shi'g'armani'n' tili de basqa stiller si'yaqli' a'debiy tildin' normalari'na, fonetikali'q ha'm grammatikali'q ni'zamli'qlari'na bag'i'nadi', biraq a'debmy normadan wol wo'zinin' emotsional-ekspresivligi menen, ko'rkemlew qurallari' menen wo'lshenedi, wonda jazi'wshi'ni'n' yamasa shayi'rdi'n' jeke so'z tan'law ha'm so'z qollani'w sheberligi ko'rinedi.

Ko'rkem so'z sheberi Abbaz Dabi'lov ta qaraqalpaq a'debiy tilinin' rawajlani'wi'nda wo'z do'retpeleri menen u'lken xi'zmet yetti. Abbaz Dabi'lov - qaraqalpaq poeziyasi'ni'n' ko'rnekli so'z sheberi. Wol ha'mme waqi't poeziyani' jani'nday su'yip, qaraqalpaq poeziyasi'n ha'r ta'repleme rawajlandi'ri'wg'a bar g'ayrati'n jumsadi'.

Qaraqalpaqtı'n' sen bu'gingi Berdag'i',

Qa'ytıp so'z marjani'n dizbedim dersen'?!

Ulli' shayı'rları'mı'zdi'n' biri İ. Yusupovtı'n' Abbaz shayı'rg'a qarata aytqan bul so'zlerinde teren' ma'ni ha'm u'lken shı'nli'q bar. Haqı'yqatı'nda da, qaraqalpaq a'debiyatı'n bir tutas qubı'lı's, aji'ralmas protsess sı'patı'nda tu'sinsek, wonda Berdaq, Abbaz, İ.Yusupovtı'n' tulg'aları'n, a'sirese poeziyada bir-birinen aji'rati'p, birotala bo'lek ali'p qaraw hasla mu'mkin yemes.

Bir tutas alg'anda shayı'rdi'n' wo'z zamani'ni'n' ag'i'mi'na duri's tu'sinip ha'm wog'an qatar ayaq qosi'p ju're ali'wi', xalqı'ni'n' ta'g'dirin teren'nen woılay biliwi, ayri'qsha zor talanti', awi'zeki a'debiyatı'n' bay u'lgilerin xalı'qtı'n' so'ylew ha'm jazba tilinin' obrazlı'g'i'n, woni'n' barlı'q mu'mkinshiliklerin sheber men'geriwi, ko'pshilik jag'dayda wog'an jaratı'lı'p berilgen do'retiwshilik sharayat ta Abbaz shayı'rdi' uli'wma Worta Aziyani'n' u'lken so'z zergerlerinin' qatarı'na qoydı' ha'm solarg'a ten'lestirdi. Soni'n' ushi'n da u'lken ilimpazlar ha'm jazı'wshı'lar bolg'an M.A'wezov, Aybek, N.Da'wqaraev, M.Nurmuxamedov, S.Axmetov ha'm t.b. shayı'rdi'n' ko'zi tirisinde-aq woni' joqari' maqtanı'sh yetti ha'm ko'klerge ko'terdi.

Abbaz Dabi'lov wo'z shı'g'armaları'nda so'z tan'lawg'a itibarlı'lı'q penen qarag'an, ha'r so'zdin' formanı'n' wori'nli' ha'm belgili bir stillik maqsette qollanı'lı'wi'na u'lken di'qqat bo'lgen. Sol arqalı' wol tildegi a'debiy normalardı'n' turaqlası'wi', qa'liplesiwi ha'm jetilistiriliwi ushi'n ha'reket yetken.

Shayı'r pikirdin' ko'rkemlılıgi ha'm wo'tkirligi ushi'n frazeologizmlerden ken' paydalang'an. Ja'ne de a'debiy tildi jan'a ko'rkemlew quralları' menen bayı'ttı'. Woni'n' shı'g'armaları'nda shayı'rdi'n' wo'zine ta'n

bolg'an ten'ewler, epitet, metafora u'lgileri, sinonimler, antonimler ha'm t.b. ko'plep qollani'lg'an.

Bizin' bul jumi'si'mi'z belgili qaraqalpaq shayi'ri' Abbaz Dabi'lov do'retpelerinde frazeologizmlerdin' qollani'li'w wo'zgesheliklerin talqi'lawg'a arnalg'an.

Frazeologizmler ko'p izertlewshiler ta'repinen so'z yetilse de, biraq qaraqalpaq tilinde wolardi'n' stillik xi'zmetlerde paydalani'li'wi' yele usi' waqi'tqa deyin arnawli' izertlenilmegen. Biz Abbaz Dabi'lovti'n' shi'g'armalari'n talqi'lag'ani'mi'zda, woni'n' do'retpelerinde teren' poetikali'q ku'shlilik penen birge tildin' ko'rkemlew qurallari'n wori'nli', sheber ha'm maqsetke muwapi'q paydalang'anli'g'i' birden ko'zge tu'sedi. Al, ha'r qanday sheberlik tildi duri's paydalani'w menen ti'g'i'z baylani'sli'. Sonli'qtan da Abbaz Dabi'lovti'n' shi'g'armalari'ni'n' tilin u'yreniwge ja'rdem yetedi.

Frazeologiya ma'selelerin izertlew, so'zsiz, woni'n' wo'z aldi'na lingvistikali'q taraw si'pati'nda qa'liplesiwine sebep boldi', tildi teoriyali'q ha'm a'meliy jaqtan bayi'tti'. Biraq, bunnan frazeologiyag'a baylani'sli' u'yrenilmegen ma'seleler qalmadi' degen juwmaq kelip shi'qpawli' kerek. Sebebi, yelege shekem ko'rkem shi'g'armani'n' tili, wondag'i' frazeologizmlerdin' qollani'li'w wo'zgeshelikleri tuwrali' jo'nli izertlewler joq. Bul ma'selenin' ko'plegen ta'repleri yele arnawli' izertlewlerdi talap yetedi. Sonli'qtan biz bul jumi'sta usi' waqi'tqa deyin lingvistikali'q jaqtan izertlenbegen. Abbaz Dabi'lov shi'g'armlari'ni'n' tilin, wondag'i' frazeologizmlerdin' qollani'li'w wo'zgesheliklerin ha'm shayi'rg'a ta'n belgilerin ha'r to'repleme u'yreniwdin' ayi'ri'm ma'selelerine toqtamaqshi'mi'z, Bul u'lken a'hmiyetke iye. Sebebi, joqari'da ayti'p

wo'tkenimizdey, ko'rkem a'debiyatti'n' tili - milliy tildin' bir bo'legi, woni'n' ayri'qsha bir ko'rinishi.

Frazeologiya tu'rkiy tillerde jas tarawlardi'n' biri sanaladi', sebebi woni' sistemali' tu'rde u'yreniw XX a'sirdin' 40-50-ji'llari'na kelip baslanadi'.

Tu'rkiy tiller frazeologiyasi'n birinshilerden boli'p akademik S. K. Ken'esbaev izertledi. Wol wo'zinin' «Ustoychivi'e sochitaniya slov kazaxskogo yazi'ka (parni'e slova, idiomi' i frazi')» (Alma-ata, 1944) degen doktorli'q dissertatsiyasi'nda idiomalardi' to'mendegi belgiler menen si'patlap ko'rsetedi.

1) idiomalardi'n' uli'wma ma'nisi qurami'ndag'i' komponentlerdin' ma'nilerinen pari'qlanadi'.

2) idiomani'n' komponentleri turaqli' wori'ng'a iye.

3) idioma basqa tilge so'zbe-so'z awdari'lmaydi'.

S.K.Ken'esbaevti'n' pikirinshe, frazeologiyag'a ken' ma'nide barli'q turaqli' so'z dizbekleri (naqi'l-maqallar, idiomali'q dizbekler, turaqli' frazeoloiyali'q toparlar ha'm jup so'zler) kiredi. Wolardi' birlestiriwshi uluwmali'q belgi turaqli'li'q ha'm tilde tayar hali'nda boli'wi'.¹

Wo'zbek tili frazeologiyasi'nda da'clepki arnawli' izertlewler 1950-ji'llardi'n' basi'nda ju'zege keldi. Wolardan Sh.Raxmatullaevti'n' ju'rgizgen izertlew jumi'slari' ayri'qsha di'qqatqa i'layi'k²

A'sirese, woni'n' «Wzbek frazeologiyasining bazi masalalari» (1966) atli' antonimiya, sinonimiya ma'seleleri teren' izertlenildi. Sonday-aq bul monografiyada frazeologiyali'q omonimlerdin' frazeologiyali'q paronimlerden ha'm frazeologiyali'q paraformalardan parqi' aji'rati'li'p ko'rsetiledi.

¹ Кеңесбаев С.К. О некоторых особенностях фразеологических единиц в казахском языке. Известия АН Каз Серия филологии искусствоведения, выпуск 1-П. Алма-Ата, 1959, 9-бет

² Рахматуллаев Ш.У. Основные грамматические особенности образных глагольных фразеологических единиц современного узбекского языка, АКД. М.1952

Qaraqalpaq til biliminde frazeologiyali'q so'z dizbekleri birinshi ret E. Berdimuratov «Ha'zirgi zaman qaraqalpaq tili. Leksika» (1964) atli' miynetinde so'z yetiledi. Wol bul miynetinde frazeologiyali'q so'z dizbeklerdi yerkin so'z dizbeklerinen aji'rati'p karaydi', frazeologiyali'q so'z dizbekleri qatari'na sostavli' terminlerdi kirgizedi.

Frazeologiyali'q so'z dizbeklerdin' tiykarg'i' belgileri si'pati'nda E. Berdimuratov to'mendegilerdi yesaplaydi':

1. Frazeologiyali'q so'z dizbekleri jeke leksikali'q birlikler si'pati'nda tayar hali'nda qa'liplesip ketken so'z dizbeklerinen yesaplanadi'.

2. Frazeologiyali'q so'z dizbekleri ma'nilik jaqtan obrazli' xarakterge iye boli'p keledi.

3. Frazeologiyali'q so'z dizbegin quraytug'i'n jeke komponentler wo'zlerinin' qa'liplesken turaqli' worni'na iye boli'p keledi.

4. Frazeologiyali'q so'z dizbeklerin quraytug'i'n jeke komponentler ji'ynali'p, bir sintaksislik xi'zmet atqaradi'.

5. Frazeologiyali'q so'z dizbegin bo'leklerge bo'liwge bolmaydi'.

6. Frazeologiyali'q so'z dizbeklerin basqa tilge so'zbe-so'z awdari'wg'a bolmaydi'.

Tu'rkiy tillerde frazeologizmlerdi semantikasi' boyi'nsha tu'rlerge bo'liwde, akad. V.V. Vinogradovti'n' islep shi'qqan klassifikatsiyasi' (фразеологические сращения, фразеологические единица, фразеологические сочитания) tiykari'nda to'rt toparg'a aji'rati'ldi'. Biraq qaraqalpaq tilindegi frazeologiyali'q so'z dizbeklerin semantikali'q birigiwshiligi boyi'nsha prof. E. Berdimuratov to'rt toparg'a bo'lip qaradi': frazeologiyali'q wo'tlesiwler, frazeologiyali'q birlikler, frazeologiyali'q dizbekler, frazeologiyali'q so'zler.

Bul to'rt topardi' leksika-grammatikali'q jaqtan bir-birinen ayi'ri'p ko'rsetedi.

Grammatikali'q quri'li'si' boyi'nsha E.Berdimuratov frazeologiyali'q so'z dizbeklerin to'mendegidey yetip bo'ledi.

1. Jay so'z dizbegi formasi'na iye frazeologizmler.

2. Jay ga'p formasi'na iye frazeologimlar.

3. Qospa ga'p formasi'na iye frazeologizmler.

Ilimpazdi'n' ko'rsetilgan jumi'si'nda frazeologiyali'q so'z dizbekleri komponentlarining leksika-grammatikali'q qurami' boyi'nsha klassifikatsiya da berilgan, shunday-aq frazeologiyali'q so'z dizbeklarining stilistikali'q wo'zgesheliklari de ko'rsetilgan.

S. Nawri'zbaevani'n' «Фразеологические единицы в каракалпакско-русском слове» (Tashkent, 1972) atli' miynetinde qaraqalpaq tilindegi frazeologiyali'q so'z dizbeklarining bo'liniw kriteriyalari belgilengen, wolardi'n' qaraqalpaqsha-russha so'zlikte jaylasiw printsiplari ha'm usi'llari' ani'qlang'an, wolar boyi'nsha ayi'ri'm pikirler ayti'lg'an.

Qaraqalpaq tilindegi frazeologiyali'q so'z dizbeklarining ayri'qsha bir tu'ri yeki komponentli simmetriyalı' quri'li'sqa iye frazeologizmler. Frazeologili'q so'z dizbeklarining tyurkologiyada da yele arawli' izertlenbegen ma'selelerdin' biri yedi. Bul boyi'nsha G. Aynazarova ta'repinen «Qaraqalpaq tilindegi ten'les yeki komponentli frazeologizmler» degen temada arawli' izertlenedi.³ Qaraqalpaq tilindegi frazeologizmlerdin' ayi'ri'm ma'seleleri bir qatar ilimiy maqalalarda so'z yetildi.

³ Айназарова Г. Симметричные двухкомпонентные фразеологизмы в каракалпакском языке. А К Д, Нукус, 2000.

**Abbaz Dabi'lov shi'g'armalari'ndag'i' frazeologizmlerdin'
semantikali'q tu'rlerinin' qollani'li'wi'**

Til – a'debiyatti'n' birinshi elementi, sebebi ha'r qanday a'debiy shi'g'armani'n' ko'rkemligi woni'n' tili arqali' ko'rinedi. Demek, jazi'wda, so'ylewde pikirdin' i'qshamli'li'g'i', ko'rkemligi ha'm woni'n' wo'tkirligi arti'wi' ushi'n tildegi frazeologizmler ken' paydalani'ladi'. Ha'r qanday jazi'wshi' yamasa shayi'r wo'z shi'g'armasi'nda uli'wma xali'qli'q tilden ko'rkem obrazlardi' du'ziw ushi'n so'zlerdi, so'z formalari'n tan'lap qollanadi'. Ko'rkem shi'g'armani'n' tilin izertlegende jazi'wshi' yamasa shayi'r di'n' sol shi'g'armada tildin' ko'rkemlew qurallari'n qalay qollang'anli'g'i', ko'rkem obraz jasaw ushi'n so'zlerden qalay paydalang'anli'g'i', woni'n' so'z qollani'w sheberligi, stili ani'qlani'wi' kerek. Sol waqi'tta g'ana jazi'wshi'ni'n' til wo'zgeshelikleri, jeke stili, ko'rkem shi'g'arma tilinin' wo'zgeshelikleri ashi'p ko'rsetiledi.

Frazeologiyali'q so'z dizbekleri pikirdi ken', obrazli', wo'tkir yetip beriw wo'zgesheligi menen basqa til birliklerinen pari'qlanadi'. Soni'n' menen birge, wolarda qosi'msha ma'nilerdin' ku'shli si'patlani'wi' frazeologizmlerdin' wo'zgeshe ta'repleri yesaplanadi'. A.Abdullaevti'n' ko'rsetip wo'tkenindey: «Frazeologizmler - nominativ ha'm qosi'msha ren'klerinin' aji'ralmas birliginen ibarat bolg'an arnawli' so'ylew figuralari'.»⁴

Haqi'yqati'nda da, tilimizdin' frazeologiyali'q qurami'na na'zer awdarsaq, wolardi'n' belgili bir topari' tek tiykarg'i' manini bildirip qoymastan, wolarg'a so'ylewshinin' anaw ya mi'naw qatnasi'n bildiriwin de ko'riw mu'mkin. Frazeologizmlerdin' ko'rkem shi'g'armada atqaratug'i'n xi'zmeti - obraz jasaw, qaharmang'a si'patlama beriwde ha'm t.b.xi'zmette qollani'ladi'.

⁴ Абдуллаев А. Узбек тилида экспрессивликнинг ифодаланиши. Тошкент, 1983, 39-бет.

Frazeologizmlerdin' bay ha'm ha'r tu'rli quramlari'n Abbaz Dabi'lov wo'zinshelik stil do'retiw maqsetinde ha'r tu'rli jollar menen qollang'an. Shayi'r xali'q tilinin' frazeologiyali'q so'z dizbekleri menen keletug'i'n obrazli' so'z bayli'g'i'n wo'z yeleginen wo'tkerip, shi'g'armalari'nda sheberlik penen paydalani'wdi'n' u'lgisin ko'rsetedi.

Frazeologizmler ma'nilik jaqtan, emotsional-ekspressivlik wo'tkirligi jag'i'nan tildin' qaymag'i' mag'i'zi' si'pati'nda bahalanadi'. Frazeologiyali'q so'z dizbekleri wo'zlerinin' an'latatug'i'n ma'nileri boyi'nsha, frazeologizmlerdi payda yetip turg'an jeke komponentlerinin' sol pu'tin ma'nige qatnasi' boyi'nsha,sonday-aq baylani'si' boyi'nsha da ha'r qi'yli' boli'p keledi.Soonli'qtan da frazeologizmler semantikali'q birigiwshiligi boyi'nsha toparlarga'a ai'rati'ladi'. Wolardi' toparlarga'a aji'rati'w frazeologiyali'q so'z dizbeklerin teren'irek u'yreniw ushi'n wog'ada u'lken a'hmiyetke iye.

Frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' semantikali'q birigiwshiligi boyi'nsha bo'liniwi ko'pshilik tillerde derlik birdey. Sebebi, sol tiller menen shug'i'llani'wshi' ilimpazlardi'n' ko'pshiligi V.V.Vinogradovti'n' klassifikatsiyasi'na tiykarlanadi'.Biz de usi' ilimpazlardi'n' pikirlerin basshi'li'qqa ala woti'ri'p, A.Dabi'lov shi'g'armalari'nda qollani'lg'an frazeologizmlerdi u'sh toparg'a – frazeologiyali'q wo'tlesiwler, frazeologiyali'q birlikler, frazeologiyali'q dizbeklerge aji'rati'p qaraymi'z.

1. Frazeologiyali'q wo'tlesiwler

Turaqli' dizbek boli'p yesaplanatug'i'n frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' tag'i' bir xarakterli wo'zgesheligi mi'nada - geypara frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' an'latatug'i'n ma'nisi sol dizbektin' qurami'ndag'i' ha'r bir so'zdin' dara turg'andag'i' yamasa basqa bir ma'nili so'z benen dizbekleskendegi an'latatug'i'n ma'nisinen pu'tkilley qashi'qlasqan ma'nide beriledi. Wolardi'n' qurami'ndag'i' so'zler wo'zlerinin' da'slepki leksikali'q ma'nisin birotala jog'altadi'. Ma'selen, *tu'yeden posti'n taslag'anday* degen frazeologiyali'q so'zdizbegin ali'p qarayi'q. Bul frazeologizm «woylanbastan, yersi, wori'nsi'z so'ylew» degen ma'nini bildiredi. Pu'tin bir frazeologizmnen usi' ma'ninin' kelip shi'g'i'wi' da *tu'ye, posti'n, taslaw* so'zlerinin' hesh qanday qatnasi' joq. Sonli'qtan bunday frazeologizmler frazeologiyali'q wo'tlesiwler boli'p tabi'ladi'. Frazeologiyali'q wo'tlesiwlerdin' semantikali'q aji'ralmasli'g'i', wondag'i' pu'tin ma'ninin' jeke komponentlerden kelip tuwmawi' usi'nday si'patqa iye. Frazeologiyali'q wo'tlesiwlerge mi'naday so'z dizbeklerin jatqari'wg'a boladi': *iyt wo'lgen jer, ala jipti kesisiw, ko'zge sho'p sali'w, qabi'rg'ag'a ken'esiw, awzi'nan aq iyt kirip, qara iyt shi'g'i'w* ha'm t.b. Demek, frazeologiyali'q wo'tlesiwdegi so'zler wo'zlerinin' da'slepki ma'nisinen pu'tkilley qashi'qlani'p, wolardi'n' ha'mmesi bir ma'nini an'lati'p keledi. Mine, soni'n' ushi'n da, bunday dizbektegi so'zlerdi bir tilden yekiinshi bir tilge awdarg'anda, wolardi'n' da'slepki anisin ko'zde tuti'p, so'zbe-so'z awdari'wg'a bolmaydi', al uli'wma an'latatug'i'n ma'nisine qarap ha'm sol awdari'latug'i'n tilde usi'g'an sa'ykes ekvivalentin tawi'p awdari'w kerek boladi'.

Frazeologiyali'q wo'tlesiwlerge ta'n bul belgi qosi'msha ma'nilerge iye boli'p, pikirdi ta'sirli ha'm wo'tkir yetip beriwde ayri'qsha xi'zmet atqaradi'.

Sonli'qtan da, publitsistikali'q yaki ko'rkem bayanlawlarda, su'wretlewlerde wolar simantikali'q-stillik derekler si'pati'nda xi'zmet atqari'p keliwge iykem boladi'.

Abbaz Dabi'lov shi'g'armalari'nda frazeologiyali'q wo'tlesiwlerdin' qollani'li'wi'nda emotsionalli'q-ekspressiyali'q ma'nilik belgiler, tiykarda ma'ni obrazli'li'g'i', ta'sirlilik ayqi'n sezilip turadi', Mi'sali':

A'kem wo'mirinshe mal baqqan yeken,
To'rden wori'n tiymey wot jaqqan yeken,
Tu'yenin' u'stinde iyt qapqan yeken,
Men aytsam a'kemninn' wo'mir bayani'n.

(«Bahadi'r», 32-bet)

Shayi'r bul jerde *tu'yenin' u'stinde iyt qapqan yeken* yeken frazeologimi worni'nda «albi'rag'an yeken», «qi'ynalg'an yeken», usag'an ma'niles a'dettegi sinonimlik birliklerdi de paydalani'wi' mu'mkin yedi. Biraq. so'zlik quramdag'i' sol paradigmag'a kiriwshi semamalar ishinen semantikali'q-stillik jaqtan da'l, ani'q ha'm su'wretlengen waqi'yag'a sa'ykes poetikali'q sheberlik penen *tu'yenin' u'stinde iyt qabi'w* frazeologiyali'q wo'tlesiw wog'ada duri's paydalang'an. Na'tiyjede ayti'layi'n degen pikir wo'tkir boli'p shi'qqan.

To'mendegi qatarlardag'i' frazeologiyali'q wo'tlesiwlerdin' ma'nilerinde de sonday belgiler, ekspressivlik ayri'qshali'q ha'm boyawlar bar:

U'stin'nen gu'ze si'ndi'ri'p,
Wo'z abi'rayi'n'di' ko'ndirip («Bahadi'r», 24-b)
Ti'shqan tesigi mi'n' ten'ge,
Boldi' du'nyasi'n si'yg'i'za almay,
(sonda, 208-b)

Bar salmaqtı' mag'an taslap ketiwge,

Ala jipti kesiwge arani' ashi'psan'

(sonda, 194-b)

Ko'zin'e sho'p salg'ansha

Qa'ne balam wo'lip ketsen'

(sonda, 85-b)

Bul poetikali'q qatarlarda frazeologiyali'q wo'tlesiwler, ko'rkem shi'g'armani'n' estetikali'q talapalari'na say wo'z worni'nda paydalani'p, pu'tin ma'nilerge qosi'msha si'patlawshi' belgilerdi tag'i' da ku'sheytip wqi'wshi'ni'n' sezimlerine ta'sir yetetug'i'nday wazvypani' atqari'p tur. Bul konteksttegi *u'stinen gu'ze si'ndi'ri'p* frazeologizmi «si'rti'nan ayi'p qoyi'w» ma'nisin, *ti'shqan tesigi mi'n' ten'ge*, frazeologizmi «albi'raw» ma'nisin, *ala jip kesisiw* frazeologizmi «qatnasi'qti' qoyi'w» ma'nisin, *ko'zin'e sho'p saldi'rg'ansha* frazeologizmi «qorlaw», «qi'yanet yetiw» ma'nisin an'latadi'. Usi' an'lati'p turg'an ma'nilerdi yekinshi bir so'zler arqali' beriw qi'yi'n, sebebi wolardi'n' ha'r birindegi na'zik ma'ninin' yekinshi so'zden tabi'li'wi' mu'mkin yemes.

Ko'rkem shi'g'armada frazeologizmlerdi qollani'wdi'n' a'hmiyeti haqqi'nda X.Qojaxmetova: «Jazi'wshi' wo'z shi'g'armalari'nda qaharmanlari'ni'n' psixologiyali'q halatlari'n, woyi'n, ruwx'i'y jan du'nyasi'n ayqi'n ha'm na'zik su'wretlew ushi'n frazeologizmlerdi mu'mkin bolg'ansha sa'ykesin tan'lap jumsawg'a ha'reket yetedi» degen yedi.⁵

Usi'nday qaharmanni'n' psixologiyali'q halatlari'n, woyi'n, ruwx'i'y jan du'nyasi'n su'wretlewdegi ani'q ha'm wo'tkir ma'ni to'mendegi frazeologiyali'q wo'tlesiwlerge de ta'n:

Woymaq tu'we menin' yeki ko'zimdi,

Jelkemn'in shuqi'ri' ko'rsin ju'zin'di.

⁵ Қожахметова Х. Фразеологизмлердің көкем әдебиетте қолданылуы. Алматы, 1972, 58-бет.

(«Biybima'ryam», 238-b)

Da'rya tassa tobi'g'i'ma kelmey tur,

Ku'nde ku'ygen ishim bu'gin ku'ymey tur,

(«Bahadi'r», 136-b)

A'kem wo'lip men tabalmay du'nya mal,

Haramnan pi'shi'q joq, tawi'qtan hadal

(sonda, 33-b)

Ha'r tu'rli stillik talaplarga baylani'sli' frazeologiyali'q wo'tlesiwler, frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' semantikali'q birigiwshiligi boyi'nsha wo'zgeshe bir tu'r si'pati'nda Abbaz Dabi'lov shi'g'armalari'nda wo'nimli qollani'li'p, shi'g'arma tilinin' ta'sirliligini, wo'tkirligini asi'ri'w ushi'n xi'zmet yetedi.

2. Frazeologiyali'q birlikler

Frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' ayi'ri'mlari' ju'da' obrazli', astarli' ma'nide ayti'li'p, wolardi'n' an'lataug'i'n ma'nisi sol dizbektegi so'zlerdin' ishki ma'nisi menen ushlasi'p keledi. Bul frazeologiyali'q birliklerge qatnasli' boladi'. Frazeologiyali'q birlikler de frazeologiyali'q wo'tlesiwler si'yaqli' wori'n ta'rtibi jag'i'nan turaqli' boli'p keledi. Wolar bo'leklerge bo'linbeytug'i'n, semantikali'q jaqtan tutas, qurami'ndag'i' komponentlerdin' jeke ma'nileri ji'ynali'p, pu'tin bir basqa ma'ni payda yetedi.

Turaqli' so'z dizbeklerinin' ishinde frazeologiyali'q wo'tlesiwlerdi hesh qanday wo'zgertiwge bolmaydi'. Al, frazeologiyali'q birlikler birde wo'zgertiwge bolmaytug'i'n turaqli' boli'p kelse, birde wo'zgertip, ha'r tu'rli variantlarda da ayti'la beredi.⁶

⁶ Архангельский В.А. О постоянных и переменных в структуре устойчивой фразы. „Филологические науки, № 1, 1962, 213-бет

Ko'pshilik ilimpazlar⁷ frazeologiyali'q birliklarga ta'n to'rt belgini atap ko'rsetedi.

1. astarli', obrazli'
2. ekspressivlik wo'tkirlik
3. jeke komponentlerinin' turaqli'li'g'i'
4. sinonimlar sa'ykesligi.

Frazeologiyali'q birliklarga ta'n bul semantikali'q wo'zgeshelik wolardi'n' ko'rkem a'debiyat stiline stillik til qurallari' si'pati'nda ken' qollani'wg'a mu'mkinshilik beredi. Mi'sali':

Bizlarga sol dushpani'n'di' ko'rsetsen',

Ku'lin ko'kke ushi'ri'p yetemiz qarap.

(«Bahadi'r», 124-b)

Bul so'z Arsi'lanni'n'

Jeti ju'yresinen wo'tti

(sonda, 85-bet)

«Wo'kshen'di ko'ter!»- dep qi'sqi' toqsang'a

«Yendi na'wbet ber!»- dep yerkin bostang'a

(«Ba'ha'r», 147-b)

Bul mi'sallarda qollani'lg'an frazeologiyali'q birliklar wo'zlerine ta'n ta'biyiy poetikali'q obrazli'g'i' arqali' uli'wma woy-pikirdi janlandi'ri'p shi'g'arma tilinin' ko'rkemliligini artti'ri'wg'a tikkeley ta'sir yetip tur:

Birinshi mi'saldag'i' *ku'lin ko'kke ushi'ri'w* frazeologizmi «joq yetiw» ma'nisin, yekinshi mi'saldag'i' *jeti ju'yresinen wo'tiw* frazeologizmi «so'zdin' qatti' bati'wi'» ma'nisin ha'm son'g'i' *wo'kshen'di ko'ter* foazeologiyali'q birligi «ket» degen ma'nini an'lati'p tur.

⁷ Галкина-Федарук Е.М. Современный русский язык. Лексика, 154-бет; Аханов К. Тил билимине кириспе. Алматы, 1962, 106-бет

Solay yetip frazeologiyali'q birliklerdin' wo'zlerine ta'n bir qansha ayi'rmashi'li'q belgileri to'mendegilerden ibarat:

1. Frazelogiyali'q birliktin' ma'nisi qurami'ndag'i' so'zlerdin' qaysi'si' bolmasi'n birewinin' ma'nisine jaqi'n keledi.
2. Bulardi'n' qurami'nda leksikali'q ma'nisi tu'siniksiz so'zler az gezlesedi.
3. Frazelogiyali'q wo'tlesiwge qarag'anda jay ma'nide keledi.
4. Frazelogiyali'q birliktegi so'zlerdin' geyparalari'n ma'nisi jaqi'n so'zler menen (sinonimlari menen) almasti'ri'wg'a boladi'.
5. Frazelogiyali'q wo'tlesiwlerdey tuji'ri'mli' boli'p kelmesten, obrazli'li'q basi'm keledi.

Bunday belgilerge iye frazeologiyali'q birlikler shayi'r shi'g'armalari'nda wog'ada ko'p ushi'rasadi'. Mi'sali':

Qatari'mdi' ko'rip nami'si'm kelip,

Si'rti'm pu'tin, ishim tu'tinge toli'p

(«Bahadi'r», 33-b)

Ashi'p ko'zdi jumg'ansha

Atqa qamshi' urg'ansha

(sonda, 144-b).

Shayi'r ta'repinen qollani'lg'an bul frazeologiyali'q birliklerdin' tilde qa'liplesken tu'ri *Si'rti' pu'tin, ishim tu'tin, Ko'zdi ashi'p jumg'ansha* boli'p tabi'ladi'. Biraq, bul qatarda wolar ga'plerdin' i'n'g'ayi'na, shi'g'armani'n' talabi'na say u'ylesimli tu'rde wo'zgeriske ushi'rag'an.

To'mendegi qatarlardag'i frazeologiyaliq birliklerde ku'shli obrazli'li'q ha'm ekspressivlik wo'tkirlik bar:

Maqseti toli'q pitpegen,

Awzi'ni'n' sari'si' ketpegen

(«Bahadi'r», 241-b)

Qi'sqa jip kelmey gu'rmewge,

Neshshe sapar ji'ladi'n'

(sonda, 18-b)

Awzi'n'dag'i'ni' aldi'rg'ansha,

Sol jigittin' to'ksen' qani'n

(sonda, 85-bet)

Ko'rkem shi'g'arma wortali'g'i'nda bolsa, bunday frazeologizmler ko'rkem su'wretlewdin' estetikali'q-stillik talaplari'na say tan'lap qollani'lg'an jag'dayda wog'ada duri's keledi, kontekstke ta'n mazmundi', pikirdi ayqi'nlasti'radi'.

3. Frazelogiyali'q dizbekler

Frazelogiyali'q so'z dizbeklerinin' bir topari' sol wo'zi dizbeklesip kelgen so'zlerdin' ma'nisi menen baylani'sli' boladi'. Ani'g'i'ri'q aytqanda, bunday frazeologiyali'q so'z dizbeginin' uli'wma an'latatug'i'n ma'nisi wolardi'n' qurami'ndag'i' so'zlerdin' birinin' bolmasa birininin' leksikali'q ma'nisi menen ushlasi'p keledi. Turaqli' so'z dizbeklerinin' bul tu'ri frazeologiyali'q dizbeklerge qatnasli' boladi'. Wog'an to'mendegi turaqli' so'z dizbekleri mi'sal bola aladi': *ko'zge tu'siw, yesinen tani'w, kewil ko'teriw, bas iyiw, qabaq u'yiw, tili shi'g'i'w* ha'm t.b.

Mine, bul dizbekler leksikali'q jaqtan turaqli' xarakterge iye. Bulardi'n' ha'mmesi usi'layi'nsha qa'liplesken turaqli' so'z dizbeklerinen ibarat. Frazelogiyali'q dizbekler de, obrazli'li'qqa ha'm ma'nilik wo'tkirlikke iye boli'p keledi. Tildin' so'zlik qurami'ndag'i' bul wo'zgeshe du'ziliske iye frazeologiyali'q dizbekler wo'zine ta'n semantikali'q-stillik wo'zgesheliklerine sa'ykes funktsionalli'q stiller tarawi'nda, a'sirese ko'rkem belletristikali'q su'wretlew din' estetikali'q talaplari'na qaray stillik derek wazi'ypasi'n atqari'wg'a iykemli.

Frazelogiyali'q so'z dizbeklerinin' bul topari' da shayi'r shi'g'armalari'n da wo'nimli jumsal'g'an. Mi'sali':

Ja'ne bir so'zdi aytaman,

Salsan'i'z qulaq qaytadan

(«Bahadi'r», 214-b)

Co'ylesiwge Shayba *kelmeysen' tilge,*

Azatti' ali'p aman qaytsaq biz yelge.

(sonda, 104-b)

Tartpay tur- g'oy biykeshjanni'n' tabani',
Bul isin'nen qalay abri'ray alami'z

(sonda, 44-b)

Keltirilgen mi'sallardag'i' *qulaq sali'w, tilge kirmew, tabani' tartpaw* frazeologizmleri frazeologiyali'q dizbekler boli'p, qurami'ndag'i'n komponentlerdin' ma'nileri menen turaqli' tu'rde baylani'si'w uqi'pli'g'i'na iye. Wolar an'latqan pu'tin ma'nilerinde bolsa, wo'zgeshe ma'nilik belgi ayri'qshali'q bar yekenligi ani'q.

Frazeologiyali'q dizbeklerdin' ma'nisi ha'm obrazli'li'g'i' kontekste ani'q ko'rinedi. Yeger kontekstten aji'rati'p ali'nsa, jay so'z dizbegi ma'nisine aynaladi'.

Dedi kelispey talabi',
Waq yen'begim ku'yip ketti.

(«Bahadi'r», 241-b)

Shalg'ayi'n'nan tartti' senin',
Qan'g'i'rg'an bir jalan' ayaq

(sonda, 412-b)

Bas ko'terip so'ylemeydi bir adam,
Axun, iyshan, xoja, molla to'reden

(sonda, 187-b)

Bul kontekst orqali' *yen'begim ku'yip*-»miynet i zaya ketiw» ma'nisin, *shalg'ayi'nan tartti'*-»dushpanli'q yetiw» ma'nisin *bas ko'terip*-»narazi' boli'w» ma'nisin an'lati'p tur. Wolardi'n' jeke ma'nilerinin' birigiwinen payda bolg'an uli'wmali'q frazeologiyali'q ma'ninin' basi'mli'li'g'i' kontekst orqali' belgili boli'p tur.

Kontekst ha'm frazeologiya, kontekstlik wortali'q haqqi'nda ko'rnekli wori's stilistlerinin' biri A.E. Efimov: «Ko'rkem so'z sheberlerinin' frazeologiyali'q do'retiwshiligi ba'rinen buri'n so'zlerdin' qatnasi' menen konteksttin' jan'alani'wi'nda ko'rinedi, bir wortali'qtan, yekinshi wortali'qqa wo'tiw arqali' wolar ma'nilik ha'm stilistikali'q wo'zgerislerge ushi'raydi'»- degen yedi.⁸Bug'an joqari'da keltirilgen kontekst wortali'g'i' menen so'zlerdin' sol wortali'qtag'i' qollani'w jag'daylari' da'lil bola aladi'.

Shayi'r shi'g'armalari'nda frazeologiyali'q dizbeklerdin' ishinde ti'n'law, qaraw degen ma'nilerdi beriw maqsetinde qollani'lg'an frazeologiyali'q dizbekler wog'ada ko'p ushi'rasadi'. Mi'sali':

Kulaq salsan' Azat ag'a,
Juwap bersem a'wel bastan

(«Bahadi'r»,32-b)

Baqlaw ushi'n izine,
Ko'zin tikken dasturxang'a

(«Bahadi'r»,170-b)

Qulaq tut dep so'zine

(«Bahadi'r»,244-b)

Ci'rti'n'nan *ko'z sali'p* boldi' intizar,
Sen uyali'p, a'lep tutqan shayi'rsan'

(«Bahadi'r», 82-b)

Abbaz Dabi'lov shi'g'armalari' tilinin' ko'rkemliligin asi'ri'wda frazeodogiyali'q dizbeklerdin' xi'zmeti ayri'qsha.

⁸ Ефимов А.Е. Стилистика русского языка. М., 1969, 72-бет.

Juwmaq

Ha'r qanday a'debiy tildin' tiykari'nda, woni'n' qa'liplesiwinde ko'rkem so'z sheberleri - shayi'rlar ha'm jazi'wshi'lar da belgili xi'zmet atqaradi'. Wolar wo'z shi'g'armalari' menen a'debiy tildegi normalardi'n' qa'liplesiwine jan'a bag'dar beredi, normalardi' jetilistiredi. Sonli'qtan da qalegen jazi'wshi' yamasa shayi'r shi'g'armalari'ni'n' tilin, wo'zine ta'n wo'zgesheliklerin ha'r ta'repleme u'yreniw u'lken a'hmiyetke iye.

Qaraqalpaq a'debiyati'nda Abbaz Dabi'lov ayri'qsha wori'n iyeleydi. Wol wo'z shi'g'armalari'ni'n' joqari' ideyali'li'g'i' ha'm teren' mazmunli'li'g'i' jag'i'nan jan'a qaraqalpaq a'debiyati'ni'n' tiykari'n sali'wshi'lardi'n' biri boldi'. Abbaz Dabi'lov jan'a qaraqalpaq a'debiyati'ni'n' qa'liplesiwinde wori'n iyeleytug'i'n bolsa, wol ha'zirgi qaraqalpaq a'debiy tilinin' qa'liplesiwinde de sonday belgili wori'n tutadi'. Abbaz Dabi'lov wo'z shi'g'armalari'nda so'z tan'lawg'a itibarli'li'q penen qarag'an, ha'r so'zdin', formani'n' wori'nli' ha'm belgili bir stillik maqsette qollani'li'wi'na u'lken di'qqat bo'lgan. Sol arqali' wol tildegi a'debiy normalardi'n' turaqlasi'wi', qa'liplesiw ha'm jetilistiriliwi ushi'n xi'zmet yetken.

Biz Abbaz Dabi'lovti'n' shi'g'armalari'n talqi'lag'ani'mi'zda, woni'n' do'retpelerinde tildin' ko'rkemlew qurallari'n wori'nli', sheber paydalang'anli'g'i' birden ko'zge tu'sedi. Shayi'r a'debiy tildi jan'a ko'rkemlew qurallari' menen bayi'tti'. Woni'n' shi'g'armalari'nda shayi'r di'n' wo'zine ta'n bolg'an ten'ewler, epitet, metafora u'lgileri, sinonimler, antonimler ha'm tag'i' basqa ko'plep qollani'lg'an.

Frazeologizmler so'zlik quramdag'i' wo'zine ta'n leksika-semantikali'q, leksika-grammatikali'q du'zilme tu'rindegi til birlikleri

boli'wi'na baylani'sli' wolar so'ylewde, a'sirese ko'rkem a'debiyat stilinde semantikali'q-stillik til qurallari' xi'zmetin atqari'wda iykemli boli'p keledi.

Soni'n' menen birge wolardi'n' birazlari'nda ha'r xali'qti'n' milliy koloriti de sa'wlelenedi. Usi'nday wo'zgesheliklerine baylani'sli' Abbaz Dabi'lov wo'zinin' shi'g'armalari'nda frazeologizmlerdi stillik maqsette ju'da' ken' paydalana alg'an, yag'ni'y su'wretlenip ati'rg'an qaharmanlardi'n' woy-pikirlerin, ko'z qaraslari'n da'l sol mazmunda ashi'p beriwde frazeologizmlerden ko'rkem shi'g'armani'n' estetikali'q talaplari'na say wo'z worni'nda tan'lap qollani'lg'anli'g'i'n ko'remiz. Shayi'r frazeologiyali'q so'z dizbeklerin wo'z ma'nisinde, wo'z qa'lpinde qollani'w menen qatar woni' do'retiwshilik penen jan'g'i'rti'p, ren'ge kirgizip, wo'z woyi'na i'layi'qlap ha'm i'qshamlap jetkeredi. Shayi'rdi'n' shi'g'armalari'nda semantikali'q jaqtan frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' barli'q tu'rlerinin' ko'plep qollanatu'g'i'nli'g'i' ko'rinedi: frazeologiyali'q wo'tlesiwler, frazeologiyali'q birlikler, frazeologiyali'q dizbekler.

Sinonimiya - stilistikadag'i' yen' basli' ma'sele boli'p yesaplanadi', sebebi tilde paydalani'wda wondag'i' til qurallari'n tan'law mu'mkinshiligi sinonimler arqali' iske asadi'. Frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' wo'zleri bir-birine sinonim boli'p ta keledi. Sonli'qtan da Abbaz Dabi'lov shi'g'armalari'nda wolar ma'nilk wo'tkirligine, obrazli'li'g'i'na qaray tan'lap ali'p wori'nli' qollani'lg'an. Frazeologiyali'q sinonimler obrazli'li'qti' payda yetiwde stillik wo'zgesheliklerge iye boli'w menen birge bir qollang'an frazeologizmdi yamasa pikirdi qaytalap qollanbawda u'lken a'hmiyetke iye.

Solay yetip, Abbaz Dabi'lov wo'zinin' shi'g'armalari'nda frazeologiyali'q so'z dizbeklerinin' barli'q tu'rlerin sheber paydalana bilgen ha'm ha'zirgi qaraqalpaq a'debiy tilinin' qa'liplesiwine, woni'n' leksikasi'ni'n'

toli'qti'ri'li'wi'nda qollani'lg'an frazeologizmlerdin' ha'mmesi derlik ha'zirgi qaraqalpaq a'debiy tili leksikasi'nan wori'n ali'p, woni'n' belgili bir qatlami'n quraydi'. Sonli'qtan shayi'rdi'n' barli'q shi'g'armalari'ndag'i' ko'rkemlik, stillik wo'zgeshelikler keleshekte ha'r ta'repleme, yele de bolsa ken'irek izertleniwi tiyis.

Paydalani'lg'an a'debiyatlar

1. Abdullaev A. O'zbek tilida ekspressivliknig ifodalanishi. Toshkent, 1983.
2. Абдурахманова М. Устойчивые словосочетвния с числительными в туркменском языке. АКД. Ашхабад, 1972.
3. Авакова Р.А. Семантико-морфологическая характеристика глагольных фразеологизмов современного уйгурского языка. АКД. Алма-Ата, 1991.
4. Aynazarova G. Qaraqalpaq tilinde ten'les yeki komponentli frazeologizmler N. 2005.
5. Bekbergenov A. Frazeologiyali'q so'z dizbeklerindegi atli'qlar. «Вестник Каракалпакского филиала АН Узбекистана». 1970, №2 70-77 betler.
6. Bekbergenov A. Qaraqalpaq tilinin' stilistikasi'. No'kis, 1989.
7. Berdimuratov E. Ha'zirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. No'kis. 1994.
8. Berdimuratov E. A'debiy tildin' funktsionalli'q stillerinin' rawajlani'wi' menen qaraqalpaq leksikasi'ni'n' rawajlani'wi'. No'kis, 1973.
9. Eshbaev J. Qaraqalpaq tilinin' qi'sqasha frazeologiyali'q so'zligi. No'kis, 1985.
10. Жумамуратов Т. Русско-каракалпакский фразеологический словарь для школьников. Нукус, 1985.
11. Yo'ldoshev B. Frazeologiya tarixidan lavhalar. Samarqand, 1998.
12. Ken'esbaev S.K. Qazaq tilinin' frazeologiyali'q so'zdigi. Almati', 1977.

13. Qarshiev B. Rus va o'zbek tillarida frazeologik sinonimiya va antonimiya «O'zbek tili va adabiyoti. 1982, №5, 33-36 betler.

14. Qojaxmetova X. Frazeologizmderdin' ko'rkem a'debiette qoldani'li'ui'. Almati', 1972.

15. Муратов С.Н. Устойчивые словосочетания в тюркских языках. М., 1961.

16. Наурызбаева С.Т. Фразеологические единицы в каракалпакско-русском словаре. Ташкент, 1972.

17. Rahmatullaev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent, 1992.

18. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. М., 1985.